

ТЕМА ВІРИ У ТВОРЧОСТІ Ф. МОРІАКА

Статтю присвячено дослідженню теми віри у творчості видатного французького письменника ХХ ст. Ф. Моріака. Аналіз релігійного аспекту романів митця дає можливість зробити висновок про те, що істотну частину світосприйняття письменника становить католицька віра, яка в складній, іноді проблемній формі відбивається в його творчості. Важливою особливістю моріаківських творів є те, що вони не мають ознак дидактизму чи доктринальної придатності. Іншим аспектом віри у розумінні письменника є те, що вона є чимось не лише емоційним, чи лише інтелектуальним. При цьому однією з центральних тем для романів Ф. Моріака з виразно окресленою релігійною проблематикою є шлях людини до справжньої живої, а не обрядо-вої та фарисейської віри.

Ключові слова: Ф. Моріак, віра, істина, фарисейство, дидактизм, правда життя.

Франсуа Моріак – нобелівський лауреат та один із найяскравіших представників французького «католицького відродження». Його творчість, хоч і позначена безперечною своєрідністю, найбільш повно вписується в контекст цього літературного напрямку, який об'єднує католицьких письменників, котрі бажали створити естетику, яка б відповідала їхнім переконанням та вірі.

«Те, у що я вірю, не збігається з тим, що я знаю» [2, с. 9]. Ці слова Ф. Моріака можна використати як приклад складного ставлення письменника до релігії, що породжує низку важливих для моріаківської епохи питань. Французьке літературне «католицьке відродження» одним із тригерів свого розвитку мало конфлікт між тим, що вважалося загальноприйнятим у суспільстві, передусім у сфері релігійності та віри, та вимогами поступу суспільства, нагальної необхідності переосмислити віру та релігійність у контексті мінливих суспільних умов. Письменники-католики, у тому числі Моріак, великою мірою були тим авангардом, які виявляли таку потребу поступу. Отже, постає питання: як творчість Моріака zaangażована у процесі змін. Метою цієї статті і є знайти відповіді на нього.

Серед основних досліджень, де пропонується вирішення цієї проблеми, варто згадати порівняльний аналіз Дж. Сміт (J. K. Smith) «Гадючника» Моріака та «Щоденника сільського священика» Ж. Бернаноса, у якому зауважено автобіографічне підґрунтя проблеми віри у цьому творі. Продовжуючи тему автобіографічності, В. Фуллі (W. Fowlie) саме факторами біографії Моріака пояснює його відмінність у ставленні до питань віри, яка у нього позбавлена нав'язливої аполо-

гетики, котру можна помітити у інших авторів французького «католицького відродження». Інше важливе питання, якого торкається Е. Пелл (E. Pell) у контексті проблеми віри, – похмура атмосфера у моріаківському художньому світі, яку проявляє те саме прагнення правди життя. Продовжуючи думку дослідниці, варто звернути увагу на те, що стоїть за цією похмурою атмосферою. М. Молоні (M. Moloney) звертається до питання своєрідності присутності надприродного у творах Моріака, яку варто ширше проілюструвати конкретними виявами у романах митця. Цікавими у контексті цієї теми є тези Е. Велча (E. Welch) щодо протистояння християнської «волі до любові» та «волі до владарювання», як і підвалин інтерсуб'єктивності у стосунках між героями Моріака.

Звертаючись до питання віри у творчості Моріака, слід згадати, що письменник народився у католицькій родині, де ця віра не була ортодоксальною. Мати Ф. Моріака була прихильницею янсенізму, еретичної течії в католицизмі, яка підкреслювала зіпсовану природу людини. Водночас Ф. Моріак сам зауважував те, що його віра з часом стала не лише спадком, який він отримав від родини, а й свідомим вибором. Письменник свідчив про власні релігійні переконання у своїх релігійно-філософських творах. Однак Ф. Моріак не називав себе «католицьким романістом», причиною чого великою мірою є проблема католицького роману ХХ ст., яку, зокрема, зауважує польський філософ Єжи Коссак в одному із розділів своєї праці «Екзистенціалізм у філософії та літературі» (1980). Він визначає проблему такого твору в тому, що католицький

роман ХХ ст. не відповідав уявленням клерикальних кіл про те, яким він має бути. Вважалося, що такий тип твору зобов'язаний, беручи до уваги моральний рівень суспільства, не викликати сумнівів, а показувати високі моральні цінності, не шокувати, а посилювати віру. Тому Ф. Моріак був вражений реакцією на його твори братів по вірі та деяких католицьких часописів, для яких він став об'єктом засудження та недовіри.

Найкращим свідченням про переконання письменника є його художні твори. Водночас основою світогляду Ф. Моріака та його особистої філософії є католицизм, тому, розглядаючи творчість письменника, варто звернути увагу на цей важливий аспект. Питання, пов'язані з релігією, або ж із темою віри, так чи так згадуються в кожному творі. Головним чином, нас цікавить своєрідність та неоднозначність письменника у ставленні до питань християнської віри, глибока неординарність його поглядів взагалі.

Природно, що у зверненні Моріака до теми віри важливим мотивом і спонукою були власні шукання письменника. Так, «Терезу Дескейру» Моріак написав у період одної із найбільших криз. Цікава доля і «Гадючника», одного із найбільш довершених творів письменника. «Багато критиків стверджують, що духовну еволюцію в житті Луї можна порівняти із тим, що відбувалося в житті самого Моріака. Інші критики заявляють, що роман є свідченням проблем віри Моріака» [7, р. 34].

Варто зазначити, що французьке літературне «католицьке відродження» розвивалося синхронно із відновленням та модернізацією класичного томізму, який досі є важливим напрямом як у теологічній, так і філософській думці. Він існує як неотомізм, який виявляється передусім у вченні Е. Жільсона та Ж. Марітена. Це вчення конститує ставлення до віри як до феномену, який не лише не заперечує розуму, а й доповнює його і є важливим чинником для його розвитку.

Звертаючись до теми віри у творчості Моріака, слід пам'ятати важливу особливість, яка вплинула на творчість письменника. Його ставлення до віри та відповідно віддзеркалення цього у творчості відрізняються від ситуації новонавернених, таких, наприклад, його сучасників, як Е. Псікарі чи Ж. Марітена: «Католицизм Моріака не є католицизмом новонаверненого, який був здобутий у результаті боротьби, зречення та рішення, який слід пояснювати та випромінювати світу, який був залишений. Тому Моріак не є апостолом католицизму, а його твори не мають ознак дидактизму чи доктринальної придатності. Він – митець» [4, р. 192].

Також Е. Пелл зауважує той дивний на перший погляд факт, що Моріак, який, як він сам стверджує, знайшов у католицькій вірі повне задоволення своїх основних прагнень та відповіді на свої наріжні запитання, присвятив усю свою творчість опису «загиблих істот», які рідко віднаходять себе. Важливим є те, як саме Моріак підходить до проблем цих «загиблих істот». Визначальним є той факт, що з боку митця немає моралізаторства у звичному сенсі, адже письменник витрачає небагато часу на моральні дискурси на відміну від, скажімо, П. Бурже, який не цурається довгих повчань у своїх творах тоді, коли прагне щось довести. «Його дотик легкий. Він не намагається змусити Вас погодитись із ним. Він швидше засмучується та жалкує, що Ви не бачите те, що для нього настільки ясно: засоби проти пустоти, яку більшість людей несамо вито прагнуть заповнити» [6, р. 6]. Це дається взнаки в тому, яких героїв творить, вибирає Моріак. «Його метою є не стільки змалювати щастя святого, як муки грішника, який у його книжках постає у двох іпостасях: тих, що ще не пізнали Руку Бога, яка простягнута до них, але які можуть, у відповідний момент прийняти Її: Мей у “La Chair et le Sang” (“Плоті і Крові”); Тереза у “Терезі Дескейру”; літній чоловік у “Гадючнику”; та ті, хто як Блез Кутюр у першій п'єсі Моріака “Асмондей” свідомо відкинули Бога» [6, р. 6].

Е. Пелл пояснює наявність, а радше відсутність моралізаторства у зрілих романах Моріака переконаннями письменника у важливості відображення правди життя у широкому значенні цього слова: «Від часів “La Chair et le Sang” (1914–1920) Моріак не читав моралі. Є лише єдина поступка чистоті, яку він схильний робити, і яка, як він вірить, не спотворить життя, і це – стосується “очищення джерела”. Якщо джерело, із якого тече вода, чисте, то й вода буде чистою» [6, р. 7] (у контексті творів письменника варто сприйняти це відсилання до джерела як до звернення до Абсолюту).

Слід згадати похмуру атмосферу творів Моріака, незважаючи на те, що, здавалося б, присутність надприродного і християнська віра у доброго Отця, який мав би приносити мир та злагоду, мали би робити цю атмосферу іншою. Однак похмура атмосфера у творах письменника не є песимістичним сприйняттям життя. Все ж, Е. Пелл зауважує, що Моріак гостро відчуває докір стосовно того, що він змальовує лише гріх і страждання у своїх романах, і особливо це звинувачення слугує приводом для пригнічення письменника, оскільки такий безрадісний погляд на життя погано узгоджується із християнською

концепцією Бога Отця. Однак Моріак не відступає від своїх позицій, засновуючись на тій точці зору, що правда є важливішою за гіпотезу, та що, як художник, він має змальовувати життя таким, яким він його бачить. Переконавання Моріака у важливості відображення «святості правди» стверджує і книга Шарля Дю Бо «*Francois Mauriac et le Problème du Romancier Catholique*» («Франсуа Моріак та проблема католицького романиста») [6, р. 7]. Яскравим прикладом дотримання художньої правди у творах письменника є «Гадючник». Е. Пелл зауважує, що «Моріак не створив нічого більш гнітючого, та водночас, нічого більш безстрашного, аніж “Гадючник”». Лише тим слід читати його, хто здатен витримати те, щоб подивитися в обличчя правді, оскільки він є цілковитим підтвердженням звинувачення, висунутих проти автора, що він бачить зло всюди, навіть у найбільш святих із інституцій» [6, р. 57]. До того ж, глибинний сутнісний оптимізм Моріака не заперечує присутності у житті темних сторін, існування яких не залежить від доброї волі не лише людини, а й всемогутнього Бога, який залишає за людиною свободу волі. Ілюстрацією цього може бути смертельно хворий Жан Пелуейр, зображення якого наштовхує читача на образ стражденного Спасителя.

Слід зазначити також своєрідність присутності надприродного у творах Моріака: «Як католицький романист він неминуче асоціюється зі своїми сучасниками, Блуа та Бернаносом. Але у той час як для Бернаноса світ прихильників натуралізму блідне перед надприродним, а для Блуа світ є гноєм, який надприродне перевищує у людині, Моріак залишається у рамках натуралістичної традиції, наполягаючи на тому, що світ для того, щоб уникнути його зображення у карикатурному вигляді, має не лише визнати таємниче проникнення надприродного, а й прийняти це проникнення як свою власну неминучу реалізацію потенційних можливостей» [5, р. 18]. Герої Моріака, свідомо чи несвідомо відчуваючи порожнечу життя, шукають реалізацію своїх потенційних можливостей, яку передчувають. Для письменника це виявлення у земному щоденному житті присутності Любові.

Наприклад, у «Гадючнику» «усвідомлення Луї того, що його дружина насправді кохала іншого, що її шлюб із Рудольфом перешкодила незгода родини останнього, та що Фондодежи погодилися на сина селянина лише тому, що мадам Фондодеж була переконана у тому, що Ізі буде майже неможливо вийти заміж, перетворює його довірливе кохання до Ізи у ненависть на все життя. Брехня Ізи, як пише у своєму щоденнику

пристаркуватий головний герой, загрожує його вічності, зруйнувала його чуйність до віри та віросповідання, до яких він почав схилитися під впливом її особистості. Проте, навіть незважаючи на його умисне відкидання, він не може уникнути всюдисущої присутності Любові, якої прагне всяке створіння» [5, р. 87].

Розглядаючи тему віри, слід взяти до уваги фактор ідейної та художньої зрілості письменника. Так, у ранніх романах Моріака «Його віра, як він сам визнає, все ще була надто великою мірою питанням почуттів і не досить питанням роздумів...» [3, р. 369]. Починаючи із «Поцілунку, дарованому прокаженому» (1922) можна говорити про достатню довершеність в осягненні цієї теми. Так, Н. Арвін зауважує, що цей твір «виразно натхненний зрілим та спокійним католицизмом і майже бездоганий як роман» [3, р. 369].

У романі Ф. Моріака «Поцілунок, дарований прокаженому» проблема віри пов'язана передусім із суперечкою з ідеями Ніцше та фактично з проблемою смерті Бога та питанням влади. Власне, життя Жана Пелуейра, головного героя роману, різко змінюється з прочитанням кількох сторінок творів Ф. Ніцше про добро і зло, силу та слабкість: «Добро є все, що викликає в нас почуття сили. Що є зло? Зло є все, що закорінено в людській слабкості». «Найгірше зло – жалість, виявлена до всіх, хто звироднів і впав, тобто християнство» [1, с. 6]. Жана зачіпають слова про тих, «хто звироднів і впав», адже у відображенні у дзеркалі, яке він роздивляється, він бачить страшне лице ландського карлика, неомірка, чию вроду не могла скрасити навіть юність. Власне сам роман починається з опису недолугої зовнішності Жана, проте в той момент для героя вона не є чимось вбивчим чи провокуючим, якою стає після прочитання слів німецького філософа.

Жан розгортає томик Ніцше на іншій сторінці книги «По той бік добра і зла» та жадібно вчитується в афоризм, у якому йдеться про подвійну мораль – мораль панів і мораль рабів. Далі бачимо, як Жан поступово в своїх думках і вчинках прикладає нововичитані ідеї. Побачивши батька в саду, герой виносить про нього своє судження, яке дає можливість молодому Пелуейру відчувати себе ясновидцем, і водночас активізує новий спосіб ставлення до ближнього, явно далекий від християнського бачення. Герой доходить висновку, що його батько є гідним зневаги, бо томик Монтеня наводить Жана на думку, що «Проби» Монтеня, як і релігія, мабуть допомагали Жерому, батьку молодого Пелуейра, виправдувати свою пасивність.

Зрештою рішення Жана прийняти пропозицію до одруження з Ноємі, як він сам визнає згодом, –

результат впливу десяти абияк прочитаних сторінок. Адже герой усвідомлює, що викликатиме в Ноемі огиду, соромиться свого сторопіння, та раптом вирішує нарешті вирватися із стада рабів і поводитися як годиться панові, порвавши свої ланцюги і ставши справжнім мужчиною. Однак, зазначає оповідач, «душа його непомітно для нього втратила якусь частку непорочності» [1, с. 15].

У Моріака тема віри виливається тут у протистояння християнської «волі до любові» та «волі до владарювання». Е. Велч звертає на це увагу в контексті розв'язки твору. Жан, підхопивши туберкульоз, виявляючи милосердя та увагу до місцевого хворого хлопця, стоїть на порозі смерті. І тут, хоч як це дивно, його самопожертва винагороджується відповіддю Ноемі на його кохання, – відповіддю тоді, коли він уже приречений. «Послання Моріака не викликає сумнівів: християнська “воля до любові” може перемогти “волю до владарювання”, яка спочатку спонукує Жана, і може переступити межі ніцшеанського поділу людей на володарів та рабів, поділу, згідно із яким Жан мав би бути розтоптаним під ногами і забутим, а лікар зайняти його місце» [8, р. 122–123, 133–134].

Відповідно до цих засновків, Е. Велч робить висновки щодо підвалин інтерсуб'єктивності у стосунках між героями Моріака. Розв'язка «Поцілунку, дарованому прокаженному» дає право вважати, що письменник переконаний у тому, що «інтерсуб'єктивність може бути основана не на конфлікті, а на взаємності та єдності» [8, р. 123, 134]. Водночас, пізніші тексти свідчать про інше. «Його герої дивляться на іншого як на об'єкт завоювання. Вони завжди готові до того, щоб втрутитися у життя інших, маніпулювати ними та використовувати їх як об'єкти. Це характерно проілюстровано особливо Фелісіте, домінантною матір'ю, яка є головною героїнею в “Пра-матері”, котра була опублікована вже за рік після “Поцілунку” у 1923 році». «Раймон у “Пустелі любові” описує коханок, залишених у ліжку вранці, як вбитих...», оскільки він розглядає кохання як протистояння, а жінки для героя «стали засобом для вираження його власного панування і ствердження... його власних привабливості та сили» [8, р. 123, 134].

Інтерсуб'єктивність у взаєминах між людьми є також віддзеркаленням інтерсуб'єктивності у стосунках між людиною та Нескінченним, Любов'ю, Богом, що пов'язано із особистісним ставленням, трактуванням віри як чогось іншого, аніж набору правил, особливо негативного набору правил. «Моріак наполягає на тому, що

християнська віра має проявлятися і усвідомлюватися як позитивна, релігія Любові, яка дає Життя, а не негативний набір правил, який заперечує Життя...» [9, р. 179, 187].

Віра для Моріака, що лежить глибоко в основі його світосприйняття і виявляється у долях його героїв, не є чимось лише емоційним, чи тим, що засновується лише на роботі інтелекту чи відповідного виховання. «Якщо Моріак вважав лише інтелектуальний вид віри мало ефективним, він також оцінював абсолютно емоційний її вид недостатнім» [9, р. 190–191]. Письменник на-полегливий у обстоюванні істини про віру, яка є плодом водночас інтелекту, виховання і емоцій. Відкидання якогось із вагомих елементів призводить до її викривлення.

Розглядаючи тему віри у творчості Моріака, неможливо оминати проблему фарисейства. Світ романів Моріака – це, як правило, світ провінційної католицької буржуазії, нещасних християн, що неправильно зрозуміли Євангеліє і серед яких домінує фарисейство. Водночас, фарисейство має й інший аспект, пов'язаний із попереднім, який виявляється у тому, що герої письменника часто виходять не з духу, а з букви християнського віровчення.

Із фарисейством, яке у Моріака є багатолитим, пов'язаний ідолопоклонницький культ багатства. Деякі із героїв Моріака, які претендують на те, щоб бути християнами значно більш небезпечні та безсумнівно більше варті осуду, аніж антиклерикальні атеїсти чи агностики, бо по суті пропагують ідолопоклонницький культ багатства, ставлячи багатство на місце Бога. «Бог», якого вони позірно шанують є карикатурою на дрібного неврівноваженого земного суддю, якого вони намагаються обманути чи підкупити.

З огляду на проаналізований вище релігійний аспект романів Франсуа Моріака, ми доходимо висновку, що важливою складовою світосприйняття письменника є католицька віра, яка в складній, іноді проблемній формі відбивається в його творчості. У зверненні митця до теми віри важливим мотивом і спонукою були власні шукання письменника. Важливою особливістю моріаківських творів є те, що вони не мають ознак дидактизму чи доктринальної належності. Вагомим є те, як митець підходить до проблем тих «загнаних істот», опису яких він присвятив усю свою літературну кар'єру. Він не вдається до моральних дискурсів і не намагається змусити свого читача погодитись із ним. Моріак швидше жалкує, що читач може не бачити засобів проти безсенсовності, яку більшість людей, знемагаючи від марних зусиль, прагнуть заповнити.

Іншим аспектом віри у розумінні письменника є те, що вона є чимось не лише емоційним, чи лише інтелектуальним. Однією з центральних тем для деяких романів Ф. Моріака з виразно окресленою релігійною проблематикою є шлях людини до справжньої живої, а не обрядової та фарисейської віри. Ця дорога, яка не буває простою, для персонажів цих творів означає пошук сенсу буття та істини. Отже, виділення цих найважливіших аспектів у висвітленні теми віри приводить до висновку про те, що християнська віра в творчості Франсуа Моріака зображується

як складний процес осягнення істини, своєрідна форма ставлення до світу.

У контексті цієї проблеми було б цікаво порівняти типи апологетики у творчості Моріака та у інших авторів французького літературного «католицького відродження» XX ст., передусім П. Клоделя, Г. Гріна, П. Бурже, П. Ж. Жува, Е. Псікарі, Ж. Барбе д'Оверільї, чи, ширше, авторів християнського відродження цього періоду – І. Во, Г. Гріна, М. Спарк, Г. Бьоля, Г. фон Ле Форт, М. Фріша, С. Ундсет, Г. Деледди, А. Фогаццаро, М. де Унамуну, Т. С. Еліота, Ф. О'Коннор.

Список літератури

1. Моріак Ф. Поцілунок, дарований прокаженому : [пер. з фр. А. Перепада]. Київ : Основи, 1994. 364 с.
2. Моріак Ф. У що я вірю. Київ, 1993. 129 с. (Серія «Дух і Літера»).
3. Arvin N. François Mauriac. *The Sewanee Review*. 1942. No. 3. P. 362–373.
4. Fowlie W. François Mauriac. *The Kenyon Review*. 1943. No. 2. P. 189–200.
5. Moloney M. François Mauriac: a Critical Study. Denver : A. Swallow, 1958. 206 p.
6. Pell E. François Mauriac: In Search of the Infinite. New York : Philosophical Library, 1947. 93 p.
7. Smith J. K. A comparative analysis of *Le Noeud De Viperes* by François Mauriac and *Le Journal D'un Cure De Campagne* by Georges Bernanos: Thesis Submitted to the Faculty of Atlanta University in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Arts. Atlanta, Georgia, 1970. 79 p.
8. Welch E. A "Catholic Novelist" in Context: suggestions for a reassessment of the work of François Mauriac: thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy. St. John's College, Oxford, 2000. 229 p.
9. Winnet P. Family Relationships in the Novels of François Mauriac: Durham thesis. Durham, 1982. 276 p. URL: <http://etheses.dur.ac.uk/7798/>.

A. Polishchak

THE THEME OF FAITH IN F. MAURIAC'S WORKS

The article addresses the theme, or rather the problem of faith in the works of a prominent French writer of the 20th century, Nobel Prize winner and a foremost representative of the French Catholic Revival F. Mauriac. Analysis of the religious aspect of the writer's novels grants us the possibility to conclude that the essential part of his worldview is the Catholic faith, which is reflected in the Nobel Prize winner's works in a complex and even problematic form. Mauriac's own searches in this field constitute an important reason to consider the faith theme. It is important to remember that his attitude to faith and its corresponding reflection in his works differ from the attitudes of his contemporaries. Mauriac's works lack didacticism. An important feature of them is the mode in which Mauriac treats the problems of "lost creatures", the depiction of which his whole literary career is dedicated to. He does not use moral discourses and does not try to force his reader to agree with him. He instead feels sorry that the reader cannot recognize the means of overcoming senselessness, which most people are eager to fill with much useless effort. Another peculiarity of Mauriac's works is the morose atmosphere, even though it does not seem to correspond to Christian faith in the kind Father, which brings harmony. The novelist explains this phenomenon with the factor of necessity reflecting the truth of life. He therefore thinks that his duty is to depict life in the way he sees it around himself.

The fact that a person has a free will causes the presence of a different basis for relations among people in Mauriac's creations. Therefore, one can find in them intersubjectivity grounded both on the principles of Christian love and opposing ones – power, violence, and compulsion. The other feature of faith in the author's understanding is that it is not only emotional but also intellectual. For the novelist, highly intellectual faith is of little effect as is totally emotional faith, which can be seen in his works and in his characters. The path of a person towards living, rather than ritualized and hypocritical faith, is a central motive in Mauriac's novels. This route, not an easy one for the heroes of these works, indicates a search for the sense of being and truth.

Keywords: F. Mauriac, faith, truth, Pharisaism, didacticism, truth of life.

Матеріал надійшов 10.02.2018